

KECSKÉS GÁBOR*

A NEMZETKÖZI BÍRÓSÁG ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLATA A KÖRNYEZETI TÁRGYÚ ÜGYEKBEN

Jelen tanulmány a Nemzetközi Bíróság környezeti tárgyú ítélezési gyakorlatát vizsgálja, amelynek keretében három ítélezési szakaszt, periódust különböztet meg, amelyeket több ügy és az ezekben kifejtett sokrétű, számos esetben csak különvéleményekben, obiter dictaként megjelenő környezetjogi érvelés jellemez. Nem állapítható meg ugyanakkor egyértelműen, hogy a Bíróság szerepfelfogása, környezeti kötelezettségekről alkotott alapvető véleménye változott volna markánsan az évtizedek folyamán, azonban az leszögezhető, hogy a 2000-es évektől az államok egyre több, kifejezetten környezetjogi tárgyú vagy környezeti károkkal kapcsolatos jogvitát terjesztenek a hágai testület elé. A környezetjogi kötelezettségeket magukban hordozó speciális nemzetközi szerződések számának növekedése és bizonyos környezetjogból eredő elvek szokásjogi jellegének Bíróság általi hangsúlyozása a 2010-es évekre megteremtette annak lehetőségét, hogy érdemi vizsgálat alá kerülhessen az ENSZ legfőbb bírói szervének ez irányú joggyakorlata. Noha a vizsgált periódusban az ügyek jellege, az ügyek alapját képező környezeti szerződési rendszerek, a résztvevő államok magatartása és a bírák „háttér” nagyon különböző volt, egyfajta fejlődési ív kirajzolható a környezetjogi elvek elismerését (például a környezeti hatásvizsgálat elvének alkalmazása és az ebből fakadó kötelezettségek) és azok tartalommal való megtöltését tekintve.

Az első államközi jogviták, amelyek elviekben környezeti vonatkozásúak is voltak, az 1970-es években jelentek meg a hágai Nemzetközi Bíróság ügylajstromában. Eme ügyek elsősorban a halászati övezetek kijelölésével és a nukleáris kísérletekkel kapcsolatosak, amelyek implicit módon akár a környezeti juriszdikció mérföldköveiként is bevonulhattak volna a nemzetközi környezeti tárgyú bíráskodás történetébe.¹ Az, hogy mindez nem így történt, az egyes ügyek nem elsődlegesen környezetjogi karaktere miatt prognosztizálható volt, noha államközi szinten a környezeti

* PhD, tudományos munkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1014 Budapest, Országház u. 30; egyetemi adjunktus, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, 9026 Győr, Áldozat u. 12.
E-mail: kecskes.gabor@tk.mta.hu.

¹ Ennek áttekintését lásd James HARRISON – Alan BOYLE: „Judicial Settlement of International Environmental Disputes: Current Problems” *Journal of International Dispute Settlement* 2013. 245–276. A releváns ügyek magyar nyelvű áttekintését (a 2011-es állapotig) lásd RAISZ Anikó: „A környezetvédelem helye a nemzetközi jog rendszerében – avagy nemzetközi környezetjog bírói szemmel” *Miskolci Jogi Szemle* 2011/1. 90–108.

vonatkozású, természeti erőforrásokat érintő és elsősorban környezeti károkozás miatti felelősség megállapításával kapcsolatos ügy már ezelőtt is ismert volt a nemzetközi bíraskodásban.² A környezeti károkért való felelősség kérdése egyrésről a fent idézett ügyekben nem volt önmagában központi kategória, hanem sokkal inkább egy gazdasági jelentőségű és államterületet érintő fő kérdés nagyon áttételes és közvetett „mellékszála” (mint például a halászati ügyekben), másrésről pedig az ügyben hozott döntések már csak jellegüknél fogva sem voltak arra alkalmasak, hogy ezeket az ügyeket a Nemzetközi Bíróság majdani környezetjogi tárgyú ítélezési gyakorlata előfutárainak tekintsük.³

Jelen tanulmány a Nemzetközi Bíróságnak a környezetjogi ítélezésében betöltött szerepét három jól elkülöníthető szakaszban vizsgálja: 1) a *kifejezetten környezeti tárgyú ügyek nélküli*, ám egyes környezeti, határokon áterjedő károkkal járó magatartásokat már magukban foglaló ügyek fémjelzte szakaszt az 1990-es évekig; 2) az 1990-es évektől a 2000-es évek közepéig tartó korszakot, amelyben már a Bíróság szervezetrendszere is reagált az időközben a hágai testület elé került, *egyre több és immáron kifejezetten környezeti vonatkozású ügyekre*, amelyekben a Bíróság még „visszafogott” és inkább tartózkodó álláspontot tett magáévá; 3) a 2000-es évek második felétől tartó harmadik szakaszt, amelyet immáron *három dominánsan környezeti vonatkozású ügy* illusztrál. A Bíróság egyre „bátrabb” érvelése, a környezetjogi elvek kapcsán kifejtett egyre markánsabb véleménye összhangban van egyrésről a környezeti tárgyú ügyek növekvő számával, másrésről a környezeti tárgyú szerződések számának exponenciális növekedésével, harmadsorban pedig talán a Bíróság jogfejlesztő tevékenységének egyre ambiciózusabb felvállalásával is, nem függetlenül a nemzetközi bírói fórumok és vitarendezési eljárások számának az 1990-es évek közepétől tapasztalható növekedésétől.⁴ Nem kétséges azonban, hogy ezek megjelenésével a Nemzetközi Bíróság nemzetközi vitarendezésben és jogfejlesztésben betöltött szerepe és jelentősége még önmagában nem szenvedett csorbát.

² Lásd *Trail Smelter Case* (United States v. Canada) Reports of International Arbitral Awards, 16 April 1938 and 11 March 1941, Vol. III pp. 1905–1982.

³ Utóbbira tekinthetjük iskolapéldának az ún. csendes-óceáni nukleáris kísérletek ügyében hozott ítéletet, amelyben a Bíróság – noha Ausztrália és Új-Zéland keresete kitért erre – a konkrét környezetet, környezeti károkat érintő, azaz a nukleáris kísérletek nemzetközi joggal való összeegyeztethetőségét felvető érdemi kérdésekben nem döntött, mivel ítéletében úgy határozott, hogy az ausztrál és új-zélandi igényeknek, így pedig a bírósági eljárásnak a francia állam egyes tisztviselőinek megnyilatkozása mint egyoldalú aktusok következtében a továbbiakban nincs értelme. Ennek eredményeként a két párhuzamos bírósági eljárást anélkül zárta le a hágai testület, hogy a vita alapját képező kéresemény érdemi aspektusait illetően döntést hozott volna.

⁴ Az ENSZ BT által alapított büntetőtörvényszékeken (ICTY és ICTR), a Nemzetközi Büntetőbíróságon kívül a témához szorosabban kapcsolódik a Tengerjogi Törvényszék (*International Tribunal for the Law of the Sea*), valamint a Nemzetközi Választottbíróság (*Permanent Court of Arbitration*), amelyek – utóbbi két fórum elsősorban – előtt számos ügy vár rendezésre, ezek közül több ügy jelentős környezeti vetületekkel.

1. A KÖRNYEZETI KÉRDÉSEK ÉS A *SIC UTERE TUO ET ALIENUM NON LAEDAS* ELV MEGJELENÉSE A NEMZETKÖZI BÍRÓSÁG ÍTÉLKEZÉSI GYAKORLATÁBAN – AZ ELSŐ SZAKASZ ISMÉRVEI

A természeti erőforrások feletti rendelkezés kérdése és a határokon áterjedő környezeti károkozás ténye az államközi kapcsolatok immanens tartalma, ugyanakkor nem szorul különösebb magyarázatra, hogy a nemzetközi környezetvédelmi jogi szabályozás az 1970-es években kezdődött meg, elsősorban az 1972-es stockholmi konferencia után, annak nyilvánvaló eredményeként. Ehhez képest teljes mértékben érthető, hogy *Malgosia Fitzmaurice* még a stockholmi konferencia után majd' másfél évtizeddel később, 1996-ban is azt írta – figyelemmel a Bíróság napirendjére kerülő naurui és bósi ügyekre és a három évvel azelőtt alapított Környezetvédelmi Ügyek Kamarájára (*Chamber for Environmental Matters*) –, hogy más témához képest a környezet védelmének a megjelenése mindaddig kevésbé volt magától értetődő és nyilvánvaló a Bíróság előtti ügyekben.⁵

Ugyanakkor az 1972-es világtalálkozón elfogadott *soft law*, tehát nem kötelező jellegű, elvek formájában megjelenő dokumentum, a Stockholmi Nyilatkozat 21. elve alapján – mint a Trail Smelter-ügyben a választottbírószak döntését megalapozó, alapvetően római jogi eredetű *sic utere tuo ut alienum non laedas* (ügy használd a magadét, hogy ne sértsd a másét) maxima modernkori manifesztálódásaként – előtérbe került az államok azon kötelezettsége, miszerint a saját fennhatóságuk vagy ellenőrzésük alatt álló területeken végzett tevékenységek ne okozzanak kárt más államok környezetében.⁶ Az elv döntési alapul szolgált, az államfelelősség megállapítása vezérelvének bizonyult a Nemzetközi Bíróság első, kifejezetten környezeti-környezetjogi implikációkat még nem tartalmazó ügyében, a Korfu-szoros-ügyben.⁷ Nem hiába sorolja a Korfu-szoros ügyét *Jorge Viñuales* a Nemzetközi Bíróságnak a környezeti ítélkezésben betöltött szerepéről írott mun-

⁵ Lásd Malgosia FITZMAURICE: „Environmental Protection and the International Court of Justice” in Vaughan LOWE – Malgosia FITZMAURICE (szerk.): *Fifty Years of the International Court of Justice: Essays in Honour of Sir Robert Jennings* (Cambridge: Cambridge University Press 1996) 293.

⁶ Lásd Stockholmi Nyilatkozat az Emberi Környezetről, 21. elv: „Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának és a nemzetközi jog elveinek megfelelően az államok szuverén joga, hogy saját környezeti politikájukat követve hasznosítsák saját erőforrásaikat, és biztosítsák, hogy a saját fennhatóságuk vagy ellenőrzésük alatt álló tevékenységek ne okozzanak kárt más államok környezetében vagy a nemzeti fennhatóság határain túli területeken.” Az elv az időközben a fenntartható fejlődés koncepciójában egyesült környezet és fejlesztési célokat megjelenítő és 1992-ben elfogadott Riói Nyilatkozat a Környezetről és a Fejlődésről című dokumentum 2. elvében is megismétlésre kerül, a fejlesztési politika beiktatásával: „Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának és a nemzetközi jog elveinek megfelelően az államok szuverén joga, hogy saját környezeti és fejlesztési politikájukat követve hasznosítsák saját erőforrásaikat, és biztosítsák, hogy a saját fennhatóságuk vagy ellenőrzésük alatt álló tevékenységek ne okozzanak kárt más államok környezetében vagy a nemzeti fennhatóság határain túli területeken.”

⁷ *Corfu Channel Case* (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania), Judgment of 25 March 1948, I.C.J. Reports 1948, 15. Az ítélet magyar nyelvű összefoglalását lásd LAMM Vanda: *A Nemzetközi Bíróság ítéletei és tanácsadó véleményei 1945–1993* (Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1995) 15–27.

kájában a környezeti ítélkezés szempontjából jelentős bírósági esetjog kapcsán az ügyek első hullámához.⁸ Értelmezése szerint ugyanis a releváns esetjog első hullámából a Korfu-szoros ügye, a csendes-óceáni kísérleti robbantások ügye⁹ és a Barcelona Traction-ügy *obiter dictuma*¹⁰ emelhető ki.¹¹ Ezek az ügyek jelentősek a nemzetközi környezetvédelmi jog egyes részterületeinek fejlődése szempontjából is, mivel a Bíróság a határon átnyúló szennyezések és az egyes állami magatartások határon átnyúló káros hatásai vonatkozásában, illetve az *erga omnes* jellegű, egyébiránt egyes környezetvédelmi normákra is alkalmazható kötelezettségekről érvelt.¹² Raisz Anikó helyesen jegyzi meg, hogy a Nemzetközi Bíróság gyakorlatában élesen elhatárolható az az ügycsoport, amely különösen a természeti erőforrások védelméhez kötődik, illetve ezen belül egy jóval szerényebb létszámú ügycsoport, amely kifejezetten nemzetközi környezetvédelmi kérdéseket is tárgyal.¹³

⁸ Lásd Jorge VIÑUALES: „The Contribution of the International Court of Justice to the Development of International Environmental Law: A Contemporary Assessment” *Fordham International Law Journal* 2008/1. 235.

⁹ A *csendes-óceáni nukleáris kísérletek* néven elhíresült jogvita a Francia-Polinézia területén (francia államterület), a Csendes-óceán déli részén végrehajtott légtörési kísérleti robbantások kapcsán vetődött fel, amikor Ausztrália (majd később Új-Zéland) eljárást kezdeményezett a Bíróság előtt Franciaországgal szemben. Kérelmében a felperes(ek) arra hivatkozott-hivatkoztak, hogy a kísérletek *egyrészt* sértik területi szuverenitásukat, amelyet – érvelésük szerint – a robbantások miatt a területükön jelentkező káresemények alátámasztanak; *másrésztől* azonban a nemzetközi szokásjogra hivatkozva arra kérték a Bíróságot, hogy állapítsa meg a légtörési kísérleteknek a nemzetközi jog szabályaival összeegyeztethetetlen jellegét, amely végső soron a további kísérletek betiltására vonatkozó kötelezettségként is értelmezhető. Lásd *Nuclear Tests Case* (Australia v. France), Judgment of 20 December 1974, I.C.J. Reports 1974, 253; és *Nuclear Tests Case* (New Zealand v. France), Judgment of 20 December 1974, I.C.J. Reports 1974, 457. Az ügyek ismertetését lásd magyarul: LAMM (7. lj.) 205–210.

¹⁰ *Case Concerning The Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited* (Belgium v. Spain), Judgment of 5 February 1970, I.C.J. Reports 1970, 3. Az ítélet magyar nyelvű ismertetését lásd LAMM (7. lj.) 161–173.

¹¹ Bizonyos vonatkozásban megemlíthető még ebből az időszakból az izlandi halászati övezet ügye is, amely valójában két jogvitát jelent, hiszen Izlanddal szemben mind az Egyesült Királyság, mind a Német Szövetségi Köztársaság eljárást indított az 1970-es évek elején, sérelmezve Izland törvényét, amely egyoldalúan 12 tengeri mérföldben – miután a 3 tengeri mérföldes szabályt tartalmazó 1958-as genfi egyezményt az alperes felmondta – határozta meg a halászati övezet kijelölését (néhány éven belül a kérdéses terület kiterjedését Izland 50 tengeri mérföldre növelte). Lásd *Fisheries Jurisdiction Case* (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Iceland), Judgment of 25 July 1974, I.C.J. Reports 1974, 3; és *Fisheries Jurisdiction Case* (Federal Republic of Germany v. Iceland), Judgment of 25 July 1974, I.C.J. Reports 1974, 175. A Nemzetközi Bíróság ítélete szerint ugyan a parti államot illető preferenciális jogok bizonyos elsőbbséget biztosítanak ezen állam számára, azonban e jog egyértelmű korlátját jelenti a más államok számára fennálló, konkuráló jogok kiaknázása. A parti állam tehát egyoldalúan nem zárhat ki más államokat e jogok élvezetéből, ennek a kötelezettségnek azonban a kérdéses ügy(ek)ben Izland nem tett eleget. A környezeti ítélkezés szempontjából fontos megjegyezni, hogy a Bíróság utalt a halállomány megőrzésére irányuló több rendelkezésre, valamint a *sic utere tuo* elv megnyilvánulásának minősíthető azon útmutatásra, miszerint a halászati övezetek kialakításakor, a halászati tevékenység folytatásakor más államok jogaira és a halállomány mindenki érdekében való megőrzésének szükségességére kellő figyelmet kell fordítani.

¹² Lásd VIÑUALES (8. lj.) 235.

¹³ RAISZ ANIKÓ: „Nemzetközi környezetvédelmi kérdések a Nemzetközi Bíróság előtt napjainkban” *Setio Juridica et Politica* 2011/1. 277.

A Nemzetközi Bíróság közel három évtizedes vizsgált korszakában (az 1940-es évek második felétől az 1970-es évek közepéig) azonban még korántsem uralkodott az a szemlélet, hogy a környezet egy minden állam által megőrzendő közös érték, egyfajta „nemzetközi közjó” megtestesülése.¹⁴ Az ’ügy használd a magadét, hogy ne sértsd a másét’ római jogi eredetű maxima a nemzetközi jog általánosan elismert, államhatárokon átnyúló károk esetén alkalmazandó generálklauzulája, noha eme absztrahált kötelezettség konkretizált alkalmazhatósága és pontos kötelezettség-keletkeztető funkciója meglehetősen eltérő képet mutat az egyes ügyekben. Míg a Korfu-szoros ügyében az albán hatóságok egyes kötelezettségeinek forrásaként a Bíróság – ha nem is latin eredetijében – a *sic utere tuo* elvet (nem pedig szerződéses, normatív szabályt) alkalmazta, addig a csendes-óceáni kísérleti atomrobbantások ügyében a Bíróságnak elviekben lehetősége lett volna az elv kifejtésére, figyelemmel arra is, hogy két évvel az ítélet előtt fogadták el az elvet először deklaráló, bár normatív erővel nem rendelkező dokumentumot, Stockholmi Nyilatkozat az Emberi Környezetről címmel. Nem kétséges, hogy a Bíróság az ügy érdemében való esetleges állásfoglalásában nem kerülhette volna meg a kérdést. Mivel azonban a Bíróság ítéletében úgy foglalt állást, hogy az alperes francia állam egyes vezető tisztségviselői által tett nyilatkozatok folytán a felperes államok kereseti kérelmei teljesültek, így a felperesi kérelmek már alaptalanná váltak. Ezért érdemben az Ausztrália és Új-Zéland által hivatkozott, környezeti vonatkozású, a *sic utere tuo* elv szerinti általános károkozási tilalomról való döntésre végül nem kényszerült a hágai testület.

Bár a vizsgált szakasz a fentiek tükrében nem vonult be a nemzetközi jog történetébe mint a környezeti tárgyú ítélkezés kezdő és prosperáló időszaka, azonban ez leginkább az elé terjesztett ügyek jellegének és nem a Bíróság attitűdjének volt köszönhető. Utóbbi kapcsán azért elmondható, hogy elviekben lehetősége lett volna a környezeti implikációk hangsúlyozására, függetlenül az ügyek fő fókuszától, mivel egyet kell értenünk Kooijmans azon felvetésével, hogy a Bíróság Statútuma nem „kényszerzubbony” (*straitjacket*), amely nem hagy teret a progresszív értelmezésnek.¹⁵

2. AZ ELSŐ EXPLICIT KÖRNYEZETI TÁRGYÚ ÜGYEK MEGJELENÉSE A NEMZETKÖZI BÍRÓSÁG ELŐTT

Az előző pontban bemutatott jogesetek a környezeti implikációk kétségtelen létezésén túl nem befolyásolták alapjaiban a nemzetközi környezetjogi bírósági praxist, hiszen ha volt is a jogvitáknak környezetvédelmi vonatkozása és a vitatott tevékenységeknek kárként jelentkező hatása, az ítélkezés folyamatában az egyéb jogi szempontok voltaképpen „kiiktatták” a megfelelő dogmatikával és hatékony jogi eszközökkel még nem rendelkező környezetjogi vetületeket. A kifejezetten kör-

¹⁴ Lásd VIÑUALES (8. lj.) 236–237.

¹⁵ Pieter KOOLJMAN: „The ICJ in the 21st Century: Judicial Restraint, Judicial Activism, or Proactive Judicial Policy” *International and Comparative Law Quarterly* 2007/4. 742.

nyezetvédelmi prioritásokra fókuszáló ügyek tehát egészen az 1990-es évekig nem kerültek a Nemzetközi Bíróság ügylajstromára.¹⁶

A környezetet károsító magatartások jogvita tárgyává való tétele – legalábbis az egyik fél, tipikusan felperes állam részéről – az 1980-as évek végétől jelenik meg egyértelműen. Ez minden bizonnyal összefüggésben van a környezet védelme terén a Stockholmi Világkonferencia után bekövetkezett paradigmaváltással, amelynek eredményeként az 1990-es évek első feléig a nemzetközi környezetvédelmi jog jelentős fejlődésen és intézményesülési folyamaton ment keresztül. Talán nem túlzás azt sem állítani, hogy a nemzetközi környezetvédelmi jog jogalkotási szempontból, figyelemmel az ez időben elfogadott nagyszámú nemzetközi szerződésre, az 1990-es évekig rohamosan fejlődött, míg a 2000-es évekre ez a folyamat kétségkívül megtorpant. Az 1990-es években bekövetkezett változások eredményeként azonban a Bíróság napirendjére került több, kifejezetten vagy döntően környezetjogi vonatkozású ügy.

2.1. A NAURUI FOSZFÁTFÖLDEK ÜGYE

Egy olyan jogvitára is rávilágítok, amely ugyan jelentős környezeti implikációkkal járt, de mégsem sorolható egyértelműen a Nemzetközi Bíróság környezeti tárgyú ügyeinek sorába. Már csak azért sem, mert a Bíróság nem hozott ítéletet az ügyben, mivel azt – figyelemmel a vitarendezés egyéb eszközeiről történt megállapodásra – végzésével levette a napirendről, így érdemben nem volt lehetősége a környezeti vonatkozású felelősségi kérdésekről döntenie. A Nauru és az egykori gyámsági terület felett a terület igazgatásának jogkörét akkoriban gyakorló Ausztrália (az Egyesült Királyság és Új-Zéland nevében is gyakorolta ezt a jogot) között lezajlott jogvita¹⁷ lényegében a Nauru területén levő foszfátföldek külföldi tulajdonosok által való kiaknázása során keletkezett károkkal volt kapcsolatos. Az 1960-as évek előtt a terület igazgatásáért felelős államok (elsősorban a nevükben eljáró Ausztrália) irányítása alatt folyó foszfátkitermelés miatt a kis óceániai sziget (ma már független szigetállam) természeti környezete jelentős mértékben károsodott.

A függetlenség elnyerése után Nauru kormánya a foszfátföldek rehabilitációjának igényével lépett fel Ausztráliával szemben, melynek bilaterális úton történő rendezése meghiúsult, ezután Nauru keresettel fordult a Bírósághoz, hivatkozva arra, hogy Ausztrália megsértette Nauru népének a természeti kincsei és erőforrásai feletti permanens szuverenitásának tiszteletben tartására vonatkozó elvet, amely a terület igazgatását ellátó állam számára jelent kötelezettségeket. Ezáltal pedig jelentős kár következett be Nauru területén, a sziget környezeti szisztémá-

¹⁶ Vö. VIÑUALES (8. lj.) 236–244. A Nemzetközi Bíróság által tárgyalta környezetjogi esetek második hullámához a *bős-nagymarosi vízlépcső ügyét* és a *naurui foszfátföldek ügyét* sorolják (244–253.), míg a környezeti esetjog harmadik hulláma az ún. *papírmalmok (Paper Mills Case)* és *légi permetezések (Aerial Herbicide Case)* ügyeivel köszöntött be (253–257.).

¹⁷ *Case Concerning Certain Phosphate Lands in Nauru* (Nauru v. Australia), Judgment of 26 June 1992, I.C.J. Reports 1992, 240. Magyar nyelvű ismertetését lásd LAMM (7. lj.) 349–358.

jában, ezért Ausztráliával szemben kárigényt terjesztett elő, illetve igényt tartott a Brit Foszfát Társaság (mint a kiaknázást végző vállalat) tengerentúli vagyonából Ausztráliának mint a terület igazgatását végző államnak jutó részre.

Az ausztrál pergátló kifogásokat a Bíróság ítéletében elutasította, így az ügy érdemben folytatódhatott a Bíróság előtt. Mivel azonban a jogvita az Egyesült Királyság és Új-Zéland perben állása nélkül nem volt elbíráható (tekintve, hogy az egykori gyámsági terület felett e két állam is jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezett), ezért a kérdéses államok a vita egyéb módon való rendezéséről állapodtak meg, így a Nemzetközi Bíróság előtti további eljárásról lemondtak. Mindezek következtében, a Bíróságnak nem nyílt alkalma az egykori gyámsági területen okozott környezeti és vagyoni károk vonatkozásában döntést hozni, pedig minden bizonnyal megkerülhetetlen tényező lett volna a környezeti károk miatti felelősség kérdése az ítélet esetleges *ratio decidendi*jében.

2.2. AZ EGÉSZSÉGÜGYI VILÁGSZERVEZET ÁLTAL KÉRT TANÁCSADÓ VÉLEMÉNY

Az Egészségügyi Világszervezet (*World Health Organization – WHO*) 1993-ban tanácsadó véleményért fordult a Nemzetközi Bírósághoz, a feltett kérdés szerint a fegyveres konfliktus idején a nukleáris fegyverek állam által való használatának jogszerűségéről. A kérelem számos egészségügyi és környezeti negatív következményre rávilágított, amelynek alapján e fegyverek alkalmazásának legalitásáról és azok nemzetközi joggal, különösen pedig a WHO Alkotmányával való összeegyeztethetőségről kért véleményt a szervezet a hágai testülettől.¹⁸

Az ügyben azonban a Bíróság végül úgy foglalt állást, hogy az ENSZ Alapokmányának 96. cikk 2. bekezdése szerinti feltétel nem teljesült az ügy vonatkozásában, miszerint: „a szakosított intézmények a Közgyűlés által bármikor megadható felhatalmazás alapján a tevékenységük körében felmerülő jogi kérdésekben szintén tanácsadó véleményt kérhetnek a Bíróságtól.” A Bíróság érvelése szerint ugyanis a WHO Alkotmányában nincs arra utalás, hogy az érintett kérdéskör a szervezet tevékenységi körébe tartozna, így a feltett kérdésről nem adhat tanácsadó véleményt.¹⁹ A Bíróság a vélemény 21. szakaszában kiemelte azt is, hogy a feltett kérdés szerint a nukleáris fegyverek bevetésének jogszerűségét az egészségügyi és környezeti hatásokra figyelemmel kellene értékelni. Ebből pedig levezette, hogy egyrészt ugyan e hatások vizsgálata beletartozhat a WHO tevékenységi körébe, másrészt azonban az ilyen fegyverek alkalmazásának jogszerűsége mint tárgykör már nem része a WHO Alkotmányának, így ez ügyben, e kombinatív kérdésfeltevessel nem fordulhat tanácsadó véleményért a Nemzetközi Bírósághoz.

¹⁸ *Request for an Advisory Opinion transmitted to the Court under a World Health Assembly Resolution of 14 May 1993. Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict*, www.icj-cij.org/docket/files/93/7648.pdf.

¹⁹ *Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict*, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1996, 76–84.

Noha az ügyben a Bíróságnak nem volt alkalma a környezeti hatások egyes kérdéseire rávilágítani, a véleményhez három bíró (Koroma,²⁰ Shahabuddeen²¹ és Weeramantry²²) csatolt különvéleményt, amelyekben már markáns környezetjogi érvelés és szemléletes környezetjogi fejlődéstörténet is megjelenik.

2.3. A NUKLEÁRIS FEGYVEREKSEL VALÓ FENYEGETÉSNEK VAGY EZEK ALKALMAZÁSÁNAK JOGSZERŰSÉGE TÁRGYÁBAN HOZOTT TANÁCSADÓ VÉLEMÉNY

Az ENSZ Közgyűlése – az Egészségügyi Világszervezet kérelme után, de még a tanácsadó vélemény meghozatala előtt – 1995. január 6-án elfogadott *49/75. számú határozatával*²³ fordult a Nemzetközi Bírósághoz, tanácsadó véleményt kérve abban a kérdésben, hogy a nukleáris fegyverekkel való fenyegetés vagy azok alkalmazása bizonyos körülmények között jogszerű lehet-e a nemzetközi jogban. A feltett kérdés vonatkozásában szembetűnő volt, hogy a tanácsadó véleményezési eljárás során a nemzetközi környezetvédelmi jog egyes kérdései csekély súllyal eshettek latba.

A tanácsadó vélemény iránti kérdésben megfogalmazottakhoz kötött Bíróság a kötelező erővel nem rendelkező véleményében már hosszabban szolt egyes környezetjogi tárgykörökről (miközben a kérelemben feltett kérdésben az ENSZ Közgyűlése a nukleáris fegyverek használatának környezeti hatásaira explicit módon nem utalt), ez a megváltozott és „ambiciózusabb” felfogás már kétségtelenül a Nemzetközi Bíróság környezetjogi juriszdikciójának bizonyítékaként könyvelhető el.²⁴

Miután az államoktól beérkezett álláspontok egy része kifejezetten utalt a környezeti vonatkozásokra, ezért a Bíróság hangsúlyosan vizsgálta például a környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásának eltiltásáról szóló ún. ENMOD-egyezmény 1. cikkét vagy a Stockholmi Nyilatkozat 21. és a Riói Nyilatkozat 2. elvét; noha ez utóbbiak kapcsán néhány állam ellenvetésének adott hangot, amikor az adott instrumentumok *soft law* jellege okán tartotta ezeket az ügyben irrelevánsnak.²⁵

A Nemzetközi Bíróság a nukleáris fegyverek használatának, illetve az azzal való fenyegetésnek a jogszerűsége tárgyában 1996-ban hozott tanácsadó véleményében²⁶

²⁰ Lásd *Dissenting Opinion of Judge Koroma*, www.icj-cij.org/doCKET/files/93/7419.pdf.

²¹ Lásd *Dissenting Opinion of Judge Shahabuddeen*, www.icj-cij.org/doCKET/files/93/7415.pdf.

²² Lásd *Dissenting Opinion of Judge Weeramantry*, www.icj-cij.org/doCKET/files/93/7417.pdf.

²³ *Request for an Advisory Opinion from the International Court of Justice on the Legality of the Threat and Use of Nuclear Weapons*, G.A. Res. 49/75 (A/RES/49/75), 49th Session, 90th plen. mtg. 15 December 1994.

²⁴ Erről lásd Michael MATHESON: „The Environmental Effects of Nuclear Weapons and the 1996 World Court Opinion” *Vermont Law Review* 2001. 773–777.

²⁵ A *soft law* és a bírósági jogfejlesztés kapcsolatáról lásd Kovács Péter: *A nemzetközi jog fejlesztésének lehetőségei és korlátai a nemzetközi bíróságok joggyakorlatában* (Budapest: PPKE JÁK 2010) 145–152.

²⁶ Vö. *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*. Advisory Opinion of 8 July 1996, I.C.J. Reports 1996, 226.

két nagy horderejű megállapítást tett, amelyek a környezetvédelmi jog fejlesztése és a környezeti kárfelelősség kapcsán nyernek megkülönböztetett fontosságot, még ha egy tanácsadó véleményből általános jogi kötelezettségek nem feltétlenül vezethetők is le. Egyrészt a hágai testület kifejtette, hogy: „*a környezet nem absztrakció, hanem életteret, életminőséget és az ember tényleges egészségét jelenti.*”²⁷ Ez az érvelés – amely egyébként a későbbiekben visszaköszön a Bős-Nagymaros-ügyben is – rámutat a környezetet mint integráns egységet szemlélő bírósági felfogásra, amely az elmúlt évtizedekhez képest szemléletváltást tükrözött a Nemzetközi Bíróság joggyakorlatában. Az 1980-as évek előtt indult ügyekben a környezet még inkább a maga absztraktivitásában, inkább másodlagos tényezőként (például a halászati kérdésekben a halállomány mint környezeti erőforrás jelentősége erőteljesen háttérbe szorult) és más célkitűzésekkel (például gazdasági érdekek) együttesen szerepelt az ítélezési gyakorlatban, míg a környezeti kárfelelősség által leginkább érintett területek, úgymint a biológiai élettér szempontjai, csak később nyertek általános elismerést. A tanácsadó vélemény másik fontos, a környezeti szempontokat érintő érvelése szerint:

„az államok azon általános kötelezettségének megléte, hogy biztosítsa, jogkörük és felügyeletük területén belül végzett tevékenységeik során más államok vagy nemzeti ellenőrzésükön kívül eső területek környezetének megóvását, ma már a környezettel kapcsolatos nemzetközi jog részévé vált.”²⁸

Utóbbi tételmondat voltaképpen a már több ízben jelzett *sic utere tuo* elv szinte változatlan dogmatikai jellemzőkkel továbbélő változatának tekinthető, amely így a károkozás általános tilalmára utal, és véleményem szerint a Bíróság már 1996-ban ennek szokásjogi megalapozottságára és általános érvényesülésére utalt (a „ma már a környezettel kapcsolatos nemzetközi jog részévé vált” formula támasztja alá ezt az álláspontot).²⁹

A Bíróság azonban már konkrétabb megállapításokat tett, amikor például a katonai célok elérése során a környezet érdekeinek figyelembevételéről elmélkedett (a tanácsadó vélemény 29. szakasza e körben analógnak tekinthető a Riói Nyilatkozat 24. elvével³⁰), vagy a környezetrombolás kapcsán véleményként fogal-

²⁷ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*. Advisory Opinion of 8 July 1996, I.C.J. Reports 1996, 241–242. para. 27–32.

²⁸ Lásd *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*. Advisory Opinion of 8 July 1996, I.C.J. Reports 1996, 240–241. para. 29.

²⁹ Viñuales megjegyzi, hogy a környezet védelmére vonatkozó eme kötelezettséget a nemzetközi jog részeként említi a Bíróság, nem pedig az általános nemzetközi jog részeként, amely valóban jelentős különbségnek tűnik. Lásd VIÑUALES (8. lj.) 246. Weeramantry bíró ugyanakkor hangsúlyozza különvéleményében, hogy a vélemény 26. bek.-e nem egyértelmű, felsorolja az elveket: generációk közötti méltányosság, emberiség közös öröksége, elővigyázatosság, szennyező fizet, Föld erőforrásai feletti gondnokság. Weeramantry szerint ezeknek az elveknek az érvényessége nem függ a szerződéses rendelkezésektől. Ezek a nemzetközi szokásjog részei. Ezek – *sine qua non* – az emberi túlélés alkotóelemei. Lásd *Dissenting Opinion of Judge Weeramantry*, www.icj-cij.org/docket/files/95/7521.pdf.

³⁰ A 24. elv alapján a „*hadviselés eredendően pusztító hatással van a környezetre. Ezért az államok*

mazta meg, hogy e magatartás nem igazolható katonai szükségszerűséggel, és ez egyértelműen ellenkezik a nemzetközi jog szabályaival. A Bíróság megjegyezte ugyanakkor azt is, a Közgyűlés által feltett kérdés a környezet védelmére vonatkozó szerződések fegyveres konfliktusra való alkalmazhatóságát nem érinti, de arra már utalhat, hogy az ezekből fakadó kötelezettségek előírnak-e tartózkodási kötelezettséget egy tevékenységre nézve egy katonai konfliktus idején. A Bíróság e körben elismerte, hogy a környezet védelmére vonatkozó kötelezettségek nem foszthatják meg az államokat az önvédelem jogának alkalmazásától, mindazonáltal, az államoknak figyelembe kell venniük a környezeti megfontolásokat a legitim katonai célkitűzések szükségessége és arányossága kapcsán. A környezet érdekeinek tiszteletben tartását pedig egy olyan elemként fogja fel a vélemény, amely a szükséges és arányosság elveinél értékelésre kell, hogy kerüljön.³¹

Az ENSZ Közgyűlése által feltett kérdés érdemi megválaszolása során a Bíróság érvelése szerint a környezet védelmére vonatkozó kötelezettségek, előírások kifejezetten nem tiltják a nukleáris fegyverek használatát,³² illetve *a minore ad maius* a nemzetközi jog szabályai alapján nem dönthető el egyértelműen a kérdés.

A Bíróság a rendkívül problematikus körülmények ellenére, a tanácsadó vélemény jellege, azaz kötelező erővel nem rendelkező volta miatt bátrabban foglalkozhatott a környezetvédelmi implikációkkal, főként annak tükrében, hogy ennek egyes aspektusait maguk az államok hozták a Bíróság tudomására, és ajánlották annak figyelmébe. Ugyanakkor a Trail Smelter-ügyből kölcsönzött és a Korfuszoros ügyében is megjelenő *sic utere tuo* elvet, azaz általános határon áterjedő károkozási tilalmat a Bíróság megerősítette, azonban immáron konkrétan a környezet védelmére vonatkozóan, miszerint az állami területen végzett tevékenységnek figyelemmel kell lennie az államterületen túl, más állam területének vagy állami területnek nem minősülő terület környezeti érdekeire.³³

2.4. A BŐS-NAGYMAROSI VÍZLÉPCSŐ ÜGYE

A bős-nagymarosi vízlépcsőrendszer közös építéséről és üzemeltetéséről szóló 1977-es magyar-csehszlovák bilaterális szerződés értelmezése és alkalmazása képezte a jogvita alapját.³⁴ A Csehszlovákia államutódlása következtében időközben magyar-szlovák vitává alakult jogeset elbírálásakor a Bíróságnak *egyrészt* a magyar fél 1989-es, a munkálatok felfüggesztésével, majd abbahagyásával járó

fegyveres konfliktusok idején tartsák tiszteletben a környezet védelméről rendelkező nemzetközi jogot; és szükség szerint működjenek együtt annak továbbfejlesztésében”.

³¹ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*. Advisory Opinion of 8 July 1996, I.C.J. Reports 1996, 242. para. 30.

³² *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*. Advisory Opinion of 8 July 1996, I.C.J. Reports 1996, 243. para. 33.

³³ VIÑUALES (8. l.) 246.

³⁴ 1977-es szerződés. Kihirdette: 1978. évi 17. tvr. a Magyar Népköztársaság és a Csehszlovák Szocialista Köztársaság között a Gabčíkovo-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer megvalósításáról és üzemeltetéséről szóló szerződés kihirdetéséről.

magatartását és az 1977-es szerződés felmondását, *másrészt* a szlovák fél egyoldalúan tett lépéseit, elsősorban az ún. C-variáns megépítésére és üzembe helyezésére irányuló magatartását kellett minősítenie.

A felek érvelése már a kezdetektől rámutatott arra, hogy a kompromisszum révén 1993-ban a Bíróság elé került ügyben a szerződési joggal kapcsolatos szlovák érvek és főként a nemzetközi környezetvédelmi joggal kapcsolatos magyar érvek adják meg a jogvita lényegi argumentációs bázisát.³⁵

A Bíróság ítéletében³⁶ megerősítette azt a – nukleáris fegyverekkel való fenyegetés és azok alkalmazásának jogszerűsége tárgyában hozott tanácsadó véleményben kimondott – tételt, miszerint: „az államok azon általános kötelezettségének megléte, hogy biztosítsa [...] más államok [...] környezetének megóvását, ma már a környezettel kapcsolatos nemzetközi jog részévé vált.” Ennek ellenére a Bíróság inkább az ügy szerződési jogi vonatkozásaira alapuló szlovák érvelést fogadta el ítéletében, míg a környezetvédelmi jogi implikációkra épülő magyar érvelést nagyrészt elutasította.

A szlovák fél szerződésjogi érvei voltaképpen az 1977-es szerződés Magyarország általi jogellenes felmondására és a munkálatok befejezésére épültek, amelyből egyenesen következhetett – a szlovák fél álláspontja szerint legalábbis – például a C-variáns üzembe helyezésének a „megközelítő alkalmazás” elvével való igazolási kísérlete. Ezt az elvet hívta segítségül a szlovák fél, amikor jelezte, hogy a C-variáns üzembe helyezését ellenintézkedésnek tekinti, amelyet a magyar fél jogellenes lépésére adott válaszként fogott fel. A Nemzetközi Bíróság 1997. szeptember 25-én kelt ítéletében megállapította, hogy Magyarországnak nem volt joga felfüggeszteni, és abbahagyni a munkálatokat, az 1977-es szerződés egyoldalú felmondása jogellenes lépés volt, következésképpen a két állam közötti szerződés továbbra is hatályban van; ellenben a C-variáns üzembe helyezése jogellenes lépés volt Csehszlovákia, majd Szlovákia részéről, mivel ezzel megfosztotta Magyarországot a Duna méltányos és ésszerű használatától.³⁷

Témánk szempontjából ugyanakkor Magyarország érvei már jóval érdekesebb és tanulságosabb példával szolgálhatnak. A magyar álláspont szerint 1989-ben, a vízlepcsőrendszerrel kapcsolatos munkálatok miatt ökológiai szükséghelyzetbe került az ország, amely érv talán az időközben felgyorsuló, és 1996-ban egy tervezet eredményező Nemzetközi Jogi Bizottságban lefolyt államfelelősségi kodifikáció szükséghelyzetre vonatkozó munkaanyagának figyelembevételével releváns tényezőnek hatott. Mivel a szükséghelyzet a Nemzetközi Jogi Bizottság előtt felelősséget kizáró körülményként szerepelt, ezért eme érvelés elfogadhatósága és bizonyíthatósága a kárfelelősség és tágabb kontextusban a felelősség vonatkozó kapcsolódási pontjait alapjaiban befolyásolhatta volna. A szükséghelyzetre történő utalás

³⁵ Az ügy bemutatását lásd a Bíróság magyar bírójától: HERCZEGH Géza: „Bős-Nagymaros” *Valóság* 2004/2. 1–20. Herczegh Géza ugyanítt leírja, már az ügy kezdetétől látható volt, hogy az ügy a „nemzetközi szerződések jogának és a környezetvédelem jogának csatája lesz”. Uo. 8.

³⁶ Lásd *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*. Judgment of 25 December 1997, I.C.J. Reports 1997, 7.

³⁷ *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*. Judgment of 25 December 1997, I.C.J. Reports 1997, 79. para. 155.

egyébiránt a Szigetköz ökoszisztémája, valamint a Duna vízhozama és vízminősége (amely Magyarországon több millió ember életkörülményeit és életminőségét határozza meg) kapcsán beállt változásokkal, illetve ezek potenciális veszélyével volt magyarázható.³⁸ A magyar fél környezeti szükséghelyzettel való érvelését mint az elővigyázatossági klauzula egy alkalmazási módját végül a Bíróság nem fogadta el (lásd az ítélet 54. szakaszát), ami nagyban tükrözi *egyrészt* a környezetvédelmi elvekkel kapcsolatos 1997-ben tapasztalható hozzáállást; *másrészt* azokat az igen szigorú – egyébiránt szokásjogi (sic!) – feltételeket, amelyeket a Nemzetközi Jogi Bizottság tevékenységéből, annak tervezetéből (a szükséghelyzetről szóló 33. cikkéből), illetve egyéb munkaanyagaiból a Bíróság átemelt saját ítélkezési gyakorlatába. *Harmadrészt* a magyar érvelés nem győzte meg a Bíróságot arról, hogy 1989-ben „súlyos”, „azonnali” és valós „veszély” állt fenn, és Magyarország csak e lépések árán tudta volna a veszélyt megakadályozni.³⁹

Összességében a Nemzetközi Bíróság 1997-es ítéletében mindkét felet elmarasztalta különféle jogsértésekért. Magyarország egyrészt jogellenesen mondta fel az 1977-es szerződést, míg Szlovákia jogellenesen járt el a C-variáns üzembe helyezésekor, *de facto* a Duna elterelésekor. A Nemzetközi Bíróság szerint a továbbiakban a két félnek tárgyalásokat kell folytatnia annak érdekében, hogy a fennálló helyzet figyelembevételével elérjék az 1977-es szerződésben rögzített célokat. Ennek kapcsán azonban hangsúlyozandó a progresszív értelmezés elmélete, ugyanis a Nemzetközi Bíróság álláspontja szerint:

„a környezetvédelmi jog legújabb kötelező erejű normái az 1977-es Szerződés megkötése után léptek hatályba [...] ugyanakkor [...] a környezetvédelmi jog legújabb normái vonatkoznak a Szerződés alkalmazására, és hogy a Felek megegyezés alapján belefoglalhatják ezeket a Szerződés [...] alkalmazásába.”⁴⁰

A két állam közötti kormányközi, kormányzati szintű tárgyalások – az ítélet figyelembevételével – azóta is folynak, egyelőre kevés sikerrel.⁴¹

A Bős-Nagymaros-ügy talán elsődleges hozadéka, hogy eloszlatta azokat a két-

³⁸ *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*. Judgment of 25 December 1997, I.C.J. Reports 1997, 35–36. para. 40.

³⁹ *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*. Judgment of 25 December 1997, I.C.J. Reports 1997, 38–42. para. 46–54.

⁴⁰ *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*. Judgment of 25 December 1997, I.C.J. Reports 1997, 64–65. para. 112. Ugyanebben a szakaszban azonban a Bíróság maga is elismeri, hogy: „*ezek a cikkek nem pontosan meghatározott teljesítési kötelezettségeket tartalmaznak, hanem azt írják elő a Feleknek, hogy kötelezettségeik megvalósítása során biztosítsák, hogy a Duna vízének minősége ne romoljon, a természet védelme biztosítva legyen és hogy figyelembe vegyék az új természetvédelmi előírásokat.*” Ezzel azonban a Bíróság nem azt mondta ki, hogy a *soft law* alapú szokásjogi szabályok automatikusan alkalmazhatóak a nemzetközi szerződésekre, sokkal inkább tűnik úgy, hogy egy deklarativ szokásjogi szabállyal történő közös szerződésmódosítás mellett foglalt állást.

⁴¹ Az ügy utóéletéről, az 1997-es ítélet óta történtek összefoglalásáról lásd SZABÓ Marcel: „The Implementation of the Judgment of the ICJ in the Gabčíkovo-Nagymaros Dispute” *Iustum, Aequum, Salutare* 2009/1. 15–25.

ségeket és félelmeket, amelyek a környezeti vonatkozású ügyek, valamint a nemzetközi környezetvédelmi jog viszonylagos kiforratlansága, illetve a környezeti érdekek speciális állami védelme és annak transznacionális hatásai közötti látszólagos ellentmondás miatt kirajzolódni látszottak. Ennek praktikus eredménye az volt, hogy az államok a hasonló tárgyú ügyekkel már „bátrabban” fordulhattak az ENSZ legfőbb bírói fórumához.

Mindezekre figyelemmel kétségtelenül igaz az állítás, hogy az 1990-es évektől már nem lehet alábecsülni a Bíróság hozzájárulását a nemzetközi környezetvédelmi jog fejlődéséhez. Noha ezt leginkább az 1996-os nukleáris fegyverek jogszerűsége tárgyában hozott tanácsadó vélemény eredményezi (sok esetben az államok által küldött vélemények, álláspontok tekinthetők egyfajta környezetjogi felfogásban végbemenő változás egyértelmű bizonyítékául), valamint azok az egyes nyilatkozatok, egyéni vélemények, amelyeket egyes bírók (leginkább Weeramantry bíró, a Bíróság alelnöke) tettek, amelyek ha *ratio decidendiként* nem is, de *obiter dicta*ként relevanciával bírnak, és beható tanulmányozásra érdemesek.⁴²

2.5. A NEMZETKÖZI BÍRÓSÁG KÖRNYEZETI KÉRDÉSEKKEL FOGLALKOZÓ KAMARÁJA

A speciális kamara felállításának gondolata már 1986-ban megfogalmazódott,⁴³ de csak a Riói Világkonferencia után jött létre a testület, amikor a nemzetközi környezetvédelmi jog léte már nem képezhetette különösebb vita tárgyát. A Nemzetközi Bíróság 1993-ban, a Statútum 26. cikk (1) bekezdése⁴⁴ alapján, saját tagjai közül egy héttagú (*Schwebel* elnök, valamint *Bedjaoui*, *Evensen*, *Herczegh*, *Ranjeva*, *Shahabuddeen* és *Weeramantry* bírák), környezetjogi-környezetvédelmi kérdésekkel foglalkozó tanácsot (kamarát) alakított, tekintettel a nemzetközi környezetvédelmi jog, valamint a környezet védelme terén végbement fejlődésre és változásra. E változást szemlélteti, hogy a kamara alapításakor két ügy (naurui foszfátföldek és bōsi vízlépcső ügye) is szerepelt a Bíróság napirendjén, amelyeknek egyértelmű környezetjogi vetületei voltak, és várható volt az ilyen természetű iták számának növekedése, amely várakozást a későbbi évtizedek igazoltak is, ellenben ezekben a kamarának a felek végül nem szántak semmiféle szerepet.

Elviekben egy kisebb létszámú testület egyik nagy előnye lehetett volna – amint arra *Merrills* rámutatott –, hogy integrálja az állandó bíraskodás és a választottbíráskodás kombinációjával a két bíraskodási forma előnyeit,⁴⁵ miközben a megfelelő tapasztalat birtokában a negatív vonatkozások, a hatékony bíraskodást akadályozó

⁴² VIÑUALES (8. lj.) 233.

⁴³ Egyébiránt *Guillaume*, a Bíróság későbbi (2000–2003) elnöke 1990-ben vetette fel explicit módon egy ilyen típusú kamara létrehozásának gondolatát. Vö. FITZMAURICE (5. lj.) 305.

⁴⁴ Az idézett cikk (1) bek.-e szerint a Bíróság „*időről időre saját rendelkezése szerint három vagy több bíróból álló egy vagy több tanácsot alakíthat, bizonyos meghatározott ügycsoportok [...] letárgyalása végett*”.

⁴⁵ Vö. JOHN MERRILLS: *International Dispute Settlement* (Cambridge: Grotius Publications Limited 21991) 130.

tényezők kiküszöbölésére is alkalmasnak mutatkozott egyidejűleg. Egy ilyen típusú testületnek ugyanakkor jelentős presztízst és legitimációs bázist szolgáltatott az a tény, hogy szervezetileg mégis a Nemzetközi Bírósághoz kötődik, mivel az ENSZ legfőbb bírói fórumának berkein belül, annak hét nagy tudású, a nemzetközi jogban rendkívüli jártassággal rendelkező bírója részvételével jött létre. A Kamara viszont érdemben egyetlen ügygel sem foglalkozott, és 2006-ban megszűnt (hivatalosan: „nem választottak tagokat”).

A Bíróság környezeti ügyekkel foglalkozó kamarájának létrehozását az adott korszak sajátosságainak tükrében kell szemlélni. A Rió de Janeiróban tartott 1992-es világtalálkozó mérföldkőnek számított a nemzetközi környezetvédelmi jog intézményesedésének folyamatában, mely felismerés már akkor, a konferencia idején és az 1990-es évek elején nyilvánvalóvá vált. A több nagy hatású dokumentum, amelyeket Rióban elfogadtak, illetve aláírtak, a fenntartható fejlődés koncepciójának, elvének tartalma, a Riói Nyilatkozatban megfogalmazott elvárások a nemzetközi közönség valamennyi szereplőjére jelentős hatást gyakoroltak. A maga módján minden állam és nemzetközi szervezet igyekezett lehetőség szerint valamiféle „hozzáadott értéket” nyújtani a „jogág” fejlődéséhez, ami gyakorta ígéretes és hasznos, viszont számos esetben felesleges és túlzó elvárásokat, eredményeket szült. A Bíróság – átérezve ebbéli felelősségét – a joghatóságához és lehetőségeihez mérten egy környezeti kamara megalkotásában látta a saját tevékenységének „hozzáadott értéket”, még akkor is, ha a Kamara megalakítása végül a kudarcok sajnálatos sorát gyarapítja. Mindenesetre a Kamara gyors létrehozása elméletben bebizonyította, hogy a Bíróság érzékeny az új problémákra, és képes gyorsan reagálni az újabb kihívásokra. Ennek elismerése változást jelent az elmúlt évtizedekhez képest, amikor az ilyen típusú innovatív szemlélet még nem feltétlenül jellemezte-jellemezhetette a Nemzetközi Bíróságot.

3. A RELEVÁNS ESETJOG A NEMZETKÖZI BÍRÓSÁG KÖRNYEZETI TÁRGYÚ JOGALKALMAZÁSÁNAK HARMADIK SZAKASZÁBAN

A nukleáris fegyverek alkalmazásának jogszerűsége tárgyában hozott tanácsadó vélemény, valamint a bős-nagymarosi vízlépcső ügye fémjelezte második korszak után két tendencia figyelhető meg a nemzetközi környezeti kérdések bírói fórumok előtt zajló elbírálásában. *Egyrészről* a környezetjogi elvek mind több nemzetközi szerződésben jelentek meg, ez utóbbiak száma is jelentősen megnövekedett az 1990-es évek folyamán (még ha számuk növekedése nem is volt egyenes arányban hatásukkal). *Másrészről* a 2000-es évek közepétől öt kifejezetten környezetjogi tárgyú eset került a Bíróság elé, amelyek közül két ügyben már ítélet is született, egy ügyben a felperes állam visszavonta kérelmét,⁴⁶ két ügyet pedig egyesített

⁴⁶ A *légi permetezés ügyének* háttérében az állt, hogy kolumbiai hatóságok az Ecuadorral határos területeken kokacserje-ültetvényeket permeteztek a levegőből, aminek eredményeként súlyos károk keletkeztek ecuadori területen. A permetezések egyébiránt egy összetett stratégia részét

a Bíróság, amely ügyben hamarosan ítélet is várható. Nem kétséges, hogy ez a – még jelenleg is tartó – szakasz a környezeti tárgyú nemzetközi bíraskodás „aranykorának” tekinthető, amely hosszabb távon is meghatározza a környezeti jurisdikciót, figyelemmel arra, hogy az államok a jövőben attól tehetik függővé egyes környezeti implikációkkal járó ügyeik peresíthetőségét, hogy a Nemzetközi Bíróság ezekben az ügyekben milyen álláspontot és szerepfelfogást képvisel.

3.1. AZ URUGUAY-FOLYÓN ÉPÍTETT PAPIRMALMOK ÜGYE

Az ügy háttérében az állt, hogy a felperes Argentína állítása szerint Uruguay egyoldalúan engedélyezte az Uruguay-folyón (mint határfolyón), az argentin várossal, Gualaguaychúval szemben papírmalmok építését, ezáltal megsértve a két állam között hatályban lévő, az adott folyó használatára irányadó kötelezettséget.⁴⁷ Az Uruguay-folyó optimális és ésszerű használatára vonatkozó közös mechanizmus létrehozására egy nemzetközi szerződés keretében 1961-ben került sor, míg e szerződés 7. cikkében kifejtett szabályozási és együttműködési kérdések intézményesítésére 1975-ben, egy statútum keretében felállították az Uruguay-folyó Adminisztratív Bizottságát (CARU – *Comisión Administradora del Río Uruguay*). Argentína érvelése szerint Uruguay a malmok építése során nem tett eleget az 1961-es szerződés előírásainak, a CARU égisze alatt pedig elmulasztotta a szükséges előzetes értesítési és konzultációs kötelezettségeit teljesíteni. Argentína szerint a malmok építése az Uruguay-folyóban és annak környezetében szennyezést idéz elő, a helyi lakosság jelentős részét súlyos veszélynek teszi ki (folyószennyezés, biodiverzitás romlása, egészségre káros hatások, halászati erőforrások károsodása) és szélsőségesen súlyos következményekkel jár a turizmusra és egyéb gazdasági érdekeire.

Argentína kérelme tartalmazta, hogy a Bíróság kötelezze Uruguayt *egyrészt* ideiglenes intézkedésként a két malom építési munkálatainak felfüggesztésére (a további károsodás megakadályozása céljából, preventív céllal, a megelőzés környezetjogi elvének gyakorlati hivatkozásával), *másrészt* az Argentínával való együttműködésre, az Uruguay-folyó vízi környezetének védelme és megőrzése érdekében, mert a malmok tervezett építése veszélyt jelent a vízminőségre, a folyóra és környezetére, ezzel pedig Argentínát jelentős és helyrehozhatatlan kár érné. Argentína

képezték, mellyel a kolumbiai kormány a különböző drogbandák és az ehhez társult bűnszervezetek ellen lépett fel, elsősorban a kábítószer-előállítás „nyersanyaga” származási helyének, a kokacserje-ültetvényeknek a megsemmisítése szándékával. 2008. március 31-én Ecuador kérelmet nyújtott be a Nemzetközi Bírósághoz (*Letter No. 15080-GM/2008 To the Registrar, International Court of Justice, 31 March 2008*), amelyben kifogásolta Kolumbia tevékenységét, amiért a szomszédos állam a gyomirtó szernek a levegőből történő permetezése következményeként súlyos károkat okozott a határ ecuadori oldalán élő embereknek, növény- és állatállomáynak, valamint a természeti környezetnek. Az ügy lekerült a Bíróság ügylajstromáról, mivel a felperes Ecuador visszavonta kérelmét. Lásd *Case Concerning Aerial Herbicide Spraying* (Ecuador v. Colombia), Order of 13 September 2013, I.C.J. Reports 2013, 278.

⁴⁷ Az ítéletet részletesen elemzi BRUHÁCS János: „Argentína és Uruguay vitája: a Nemzetközi Bíróság 2010. évi ítélete az Uruguay folyó menti papírgyár ügyében” *JURA* 2012/2. 40–50.

kárként jelölte meg – a hagyományos kárfogalom elemein túl (háromszázezer lakost érintő környezetszennyezés, a biodiverzitás, különösen a halállomány súlyos vesztesége, stb.) – a folyó károsodása miatt kialakult súlyos következményeket, amelyek a turizmust és a gazdasági érdekeket veszélyeztetik elsősorban.

A Bíróság 2010. április 20-án kelt ítéletében⁴⁸ úgy találta, hogy Uruguay bizonyos eljárási kötelezettségek (elsősorban tájékoztatási kötelezettség) megsértése miatt valóban felelős, de ennek Bíróság általi deklarálása szankcióként önmagában megfelelő elégtételt jelent Argentína számára, míg lényeges „anyagi jogi” jogsértést a Bíróság nem vélt felfedezni Uruguay részéről, így eltekintett egyéb felelősségi kérdésekről, kártérítési kötelezettség megállapításától.⁴⁹ A Bíróság szerint az 1975-ös szerződést ugyan megsértette Uruguay, de ezek a jogsértések eljárási jellegűek voltak, és nincs arra bizonyíték, hogy az érdemi szabályokat megsértették volna, mivel a papírmalom az alkalmazható szennyezési szabályoknak megfelelően működik, és a legjobb elérhető technikát alkalmazza az üzemeltetők. A Nemzetközi Bíróság szerint a környezeti hatásvizsgálat bizonyos esetekben kötelező lehet, ez szokásjogi erővel bíró szabály (noha lényegi tartalmáról hallgat az ítéletben),⁵⁰ amely különösen akkor alkalmazható, ha megosztott természeti erőforrás van veszélyben, és jelentős határon áterjedő kár fenyeget. A Bíróság az ítéletben kifejtette továbbá, hogy az elvárható gondosság (*due diligence*) egy kötelezettséget foglal magában, azonban ennek részletezésére már nem tért ki a testület.

A Bíróság judikatúrájában a Bős-Nagymaros-ügy után immáron másodszor szorult valamelyest háttérbe – az eljárási, illetve szerződési vonatkozásokhoz képest legalábbis – a határ menti folyók használatára, az azok feletti rendelkezés irányadó szabályaira, nemzetközi jogi elveire vonatkozó általános megjegyzések és ebből következően a felelősségi kérdések ítéletbe foglalása, minek tükrében erősen kétségesse válhat egy egységes, környezet-specifikus bírói szemlélet lényegi megalapozása. Bruhács helyesen mutat rá ugyanakkor, hogy a papírmalmok ügyében hozott ítélet és a bősi vízlépcső ügyében hozott ítélet között van egy alapvető különbség, miközben a bősi ügyben a Bíróság arra kötelezte a peres feleket, hogy jóhiszemű tárgyalás útján állapodjanak meg az ítélet végrehajtásáról (azóta sem sikerült), addig a papírmalmok ügyében 2010-es ítéletében a *status quo* fenntartása mellett foglalt állást a Bíróság.⁵¹

⁴⁸ *Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay* (Argentina v. Uruguay), Judgment of 20 April 2010, I.C.J. Reports 2010, 14.

⁴⁹ E körben érdemes megemlíteni *Al-Khasawneh* és *Simma* bírók elgondolkodtató közös ellenvéleményét, akik szükségesnek tartották volna az argentin kereset elutasítása előtt ökológiai szakértőknek a perben való alkalmazását, mivel a Bíróság nem volt a kellő technikai, természettudományos ismeretek birtokában. Lásd közös ellenvélemény (*Joint Dissenting Opinion of Judges Al-Khasawneh and Simma*) 1–17. szakaszait: www.icj-cij.org/docket/files/135/15879.pdf. A hágai testület egyébként már 2006-ban elutasította Argentína ideiglenes intézkedések előírására vonatkozó kérelmét, így a Bíróság az építkezés felfüggesztésére nem kötelezte az alperes Uruguayt.

⁵⁰ Itt az ítélet legalábbis következetlen abban a vonatkozásban, hogy ha szokásjogi szabály, akkor nem igaz az a megállapítás, hogy ez csak bizonyos esetekben lenne alkalmazható.

⁵¹ Vö. BRUHÁCS (47. l.) 40.

Az ügy és az ítélet jelentősége azonban vitathatatlan, mivel például a bõsi vízlépcső ügyében hozott ítéletnél továbbment abban a vonatkozásban, hogy a nemzetközi környezetvédelmi standardok (elsősorban elvek) tisztázását bizonyos fokig elvégezte a testület.⁵² A határfolyó mint közös érdek és környezeti forrás *méltányos és ésszerű használatának* kötelezettsége (melyet az 1961-es szerződés is előír), a *megelőzés elvének* szokásjogi és a *due diligence* kötelezettségéből fakadó jellege⁵³ (lásd az ítélet 101. szakaszát), valamint a *környezeti hatásvizsgálat előzetes lefolytatásának követelménye* nevesítésével⁵⁴ a Bíróság olyan elveket, az államok számára követendő intézkedéseket rögzít, amelyek ma már a nemzetközi környezetvédelmi jog *corpusa* megkérdőjelezhetetlen alkotórészeinek minősülnek,⁵⁵ önmagában szemléltetve a környezeti szempontú bíraskodás érezhető, de a nemzetközi jog egyéb területeihez képest igencsak lassú és nehézkes fejlődését. Ugyanakkor a bírói testület megjegyzi, hogy az elvárható gondosság, megelőzés és elővigyázat (*vigilance* és nem *precaution*) követelménye nem teljesül, ha a folyóminőséget befolyásoló munkákat, tevékenységet tervező fél nem folytatja le a környezeti hatásvizsgálatot az ilyen tevékenység lehetséges következményeit illetően.⁵⁶ Azonban a Bíróság szerint minden állam jogosult belső jogalkotásában vagy engedélyezési eljárásaiban meghatározni a környezeti hatásvizsgálat speciális tartalmát, figyelemmel a tervezett fejlesztés természetére és nagyságára, valamint azoknak a környezetre gyakorolt várható káros hatására.⁵⁷

A papírmalmok ügyében hozott legfontosabb újdonságnak tehát az tekinthető, hogy ez volt az első eset, amikor egy nemzetközi bírói fórum a határokon áttérjedő következmények előzetes becslését nem pusztán szerződéses kötelezettségként, hanem a nemzetközi jog általános követelményeként rögzíti.⁵⁸ Emellett immáron

⁵² A nemzetközi bírói fórumok korábbi döntéseivel kapcsolatos ítélezési attitűdről lásd bővebben Kovács (25. lj.) 101–119.

⁵³ *Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay* (Argentina v. Uruguay), Judgment of 20 April 2010, I.C.J. Reports 2010, 55–56. para. 101.

⁵⁴ *Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay* (Argentina v. Uruguay), Judgment of 20 April 2010, I.C.J. Reports 2010, 82–84. para. 204–205.

⁵⁵ Ellenben az elővigyázatosság elvéről a Bíróság nem szólt ítéletében, mi több, a bevettnek tekinthető és elvként nevesített '*precaution*' kifejezés helyett az árnyaltabb jelentésű – egyébként már a bõsi vízlépcső döntésében is megjelenő – '*vigilance*' szót használja az ítélet. Vö. *Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay* (Argentina v. Uruguay), Judgment of 20 April 2010, I.C.J. Reports 2010, 82–83. para. 204. Az elővigyázatosság elvéről – még a papírmalmok ügyében hozott ítélet előtti helyzetet elemezve – lásd Agne SIRINSKIENE: „The Status of Precautionary Principle: Moving Towards a Rule of Customary Law” *Jurisprudence* 2009/4. 349–364.

⁵⁶ *Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay* (Argentina v. Uruguay), Judgment of 20 April 2010, I.C.J. Reports 2010, 82–83. para. 204.

⁵⁷ *Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay* (Argentina v. Uruguay), Judgment of 20 April 2010, I.C.J. Reports 2010, 83–84. para. 205.

⁵⁸ Alan BOYLE: *Developments in International Law of EIA and their Relation to the Espoo Convention*, www.unece.org/fileadmin/DAM/env/eia/documents/mop5/Seminar_Boyle.pdf. Bruhács szerint az ügyben hozott ítélet legfontosabb hozzájárulásai a nemzetközi környezetvédelmi jog fejlődéséhez, hogy: „a Bíróság gondosan elemezte a környezetvédelem eljárási kötelezettségeit, újból hitet tett az evolatív szerződésértelmezési módszer alkalmazhatósága mellett, a nemzetközi folyókat egyértelműen és következetesen »megosztott természeti erőforrásnak« minősítette [...] Az ítélet néhány vonatkozása különös figyelmet érdemel, így a fenntartható fej-

elkerülhetetlen volt, hogy a Bíróság a jogeset olyan vonatkozásairól is *expressis verbis* szóljon, mint a határokon túl jelentkező károk iránti felelősség kérdése és ezek minősíthetősége a nemzetközi jogsértések vonatkozásában. E kérdések ilyen egyértelműen nem kerülhettek elő a nukleáris fegyverek alkalmazásának jogszerűsége tárgyában hozott tanácsadó véleményben, valamint a bősi vízlépcső ügyének ítéletében.

3.2. AZ ANTARKTISZI BÁLNAVADÁSZAT ÜGYE

A jogvita alapját egyes japán bálnavadász hajók tevékenysége képezi, mivel az ausztrál fél állítása szerint a japán bálnakutatás (az antarktiszi speciális bálnakutatási program – ún. JARPA-programok keretében) számos szerződéses rendelkezést, közöttük a bálnavadászat szabályozásáról szóló 1946-os egyezményt sérti. Az Antarktiszhez közeli vizekben folyó vadászatot a japán fél az 1946-os egyezmény 8. cikkének (1) bekezdésére hivatkozva a „bálnakutatás érdekében” folytatja.

Az ügyben a Nemzetközi Bíróság 2014. március 31-én hirdetett ítéletet,⁵⁹ így ez a döntés tekinthető 2015 közepén az utolsó környezeti tárgyú ügyben hozott ítéletnek, ezáltal minden bizonnyal tükrözi a Bíróság kurrens és ez idő tájt irányadó környezetjogi felfogását is. Általánosságban helytálló az a megállapítás, hogy a felperes Ausztrália és Új-Zéland által nevesített környezeti szempontokat fogadta el a Bíróság, ellentétben Japán érveivel, az alperes állam ugyanis az antarktiszi bálnavadászatot, az e célból kiadott engedélyeket, vadászati koncessziókat kutatási célokkal magyarázta. Az irányadó 1946-os egyezmény szerint ugyanis kutatási célok elérése érdekében a vadászati tilalmat rögzítő VIII. cikkének (1) bekezdése nem alkalmazható, pontosabban ilyen tárgyú kutatásokat lehetővé tévő engedélyek kiadására jogosult a szerződő fél.⁶⁰ Az ítéletben a Bíróság egyhangúlag mellett foglalt állást, hogy van joghatósága, valamint nagy többséggel (12:4 arányban) úgy határozott, hogy a Japán által folytatott JARPA II-program nem összeegyeztethető a bálnavadászat szabályozásáról szóló egyezmény VIII. cikk (1) bekezdésével, következésképpen Japánnak vissza kell vonnia minden JARPA II vonatkozásában fennálló jóváhagyást, engedélyt, koncessziót; és tartózkodnia kell a további engedélyek kiadásától.

A Bíróság ítélete – bár kétségtelenül jelentős mérföldkőnek tekinthető egy állatfaj védelmének és egy vitatott állami magatartás tilalma vonatkozásában – ugyanakkor számos szempontból hiányérzetet kelthet. Az ítélet nem tartalmaz hivatkozást a bősi vízlépcső ügyében és az uruguayi papírmalmok ügyében hozott ítéletekre, az azokban foglalt bírósági megállapításokra. Bár az ügyek tárgyai merőben eltér-

lődestről, a prevenció elvéről, a környezeti hatásvizsgálatról és [...] a parti államok érdekközöségéről szóló megállapítás.” Lásd BRUHÁCS (47. lj.) 46.

⁵⁹ *Whaling in the Antarctic* (Australia v. Japan: New Zealand intervening), Judgment of 31 March 2014, www.icj-cij.org/docket/files/148/18136.pdf.

⁶⁰ Jelen esetben ilyen tárgyú engedélyeket kapott az állami tulajdonban álló Cetkutató Intézet – Institute of Cetacean Research (*Nihon Geirui Kenkyūjo*).

nek egymástól, ugyanakkor lehetőség lett volna akár egyes elvi jelentőségű, korábbi megállapításokat pontosítani, „továbbfejleszteni”, de mindezt nem került sor. A ’megelőzés’ (*prevention*) szó sem fordul elő az ítéletben, amely egy ilyen tárgyú, már jelentős káreseményt előidéző folyamatos magatartás esetében legalábbis meglepetésszerűnek tűnik (főként annak tükrében, hogy a felperesek hivatkoztak erre kereseti kérelmükben). Az elővigyázatosság kérdéskörét azonban érinti, de valódi tartalommal továbbra sem tölti meg a testület, elsősorban Új-Zéland keresete kapcsán említi a Bíróság, valamint kiemeli, hogy a JARPA II bizonyos módosított eljárása nevesített módon az elővigyázatosságon alapul, továbbá a JARPA II-program tizenkét éves kutatási időszaka is az elővigyázatossági megközelítésen alapul.⁶¹ A Bíróság szerint ugyanakkor elvárható lett volna Japán részéről az is, hogy a JARPA II-program keretében együttműködjenek nemzeti vagy nemzetközi kutatóintézetekkel, figyelemmel a programnak az Antarktisz élővilágára és a környezetre gyakorolt hatásaira.⁶² Ez a megállapítás a tudományos kutatási és mérési eredmények szükségességére mutat rá annak érdekében, hogy ezeket az elővigyázatosság elve szerint a fél vagy felek tekintetbe vegyék későbbi magatartásaik során, bár az ’elővigyázatosság’ kifejezést itt érezhetően kerüli a hágai testület.

Cançado Trindade bíró párhuzamos indoklása (amelyből számos környezeti tárgyú kérdéskör kapcsán egyértelmű kritika olvasható ki a Bíróság túlzott visszafogottsága, tartózkodása miatt) szerint az ügy egyedülálló lehetőséget kínált a Bíróságnak, hogy a jövő generációk érdekében hozott kollektív szabályozás rendszeréről is részletesen kifejtse álláspontját, és sokkal tágabb vetületei vannak az ügynek, minthogy a bálnavadászat szabályozásáról szóló egyezmény szerint pusztán eldöntse a felek közötti jogvitát, megállapítása szerint ugyanakkor a Bíróság ezeket a lehetőségeket nem aknáztta ki.⁶³ *Greenwood* bíró is hasonlóan kritikusan foglal állást párhuzamos indoklásában,⁶⁴ amikor úgy fogalmaz, hogy a Bíróság látszólag nem mutatott érdeklődést a japán bálnavadász-program tágabb erkölcsi, etikai vagy környezeti implikációira, és csupán azt vizsgálta, hogy a JARPA II-program összhangban van-e Japán nemzetközi kötelezettségeivel a bálnavadászat szabályozásáról szóló egyezmény szerint.

⁶¹ *Whaling in the Antarctic* (Australia v. Japan: New Zealand intervening), Judgment of 31 March 2014, 52. para. 176.

⁶² *Whaling in the Antarctic* (Australia v. Japan: New Zealand intervening), Judgment of 31 March 2014, 62–64. para. 213–222.

⁶³ *Separate Opinion of Judge Cançado Trindade*, para. 87. Lásd www.icj-cij.org/docket/files/148/18146.pdf.

⁶⁴ *Separate Opinion of Judge Greenwood*, para. 1. Lásd www.icj-cij.org/docket/files/148/18150.pdf.

3.3. A NICARAGUA ÁLTAL HATÁRMENTI TERÜLETEKEN VÉGZETT BIZONYOS TEVÉKENYSÉGEK ÜGYE (COSTA RICA V. NICARAGUA) – ÉS A SAN JUAN-FOLYÓ MELLETT ÉPÜLŐ ÚT ÜGYE (NICARAGUA V. COSTA RICA)

A két állam között két ügyben⁶⁵ folyt eljárás a Nemzetközi Bíróság előtt.⁶⁶ Először Costa Rica eljárást kezdeményezett Nicaragua ellen (*Nicaragua által határmenti területeken végzett bizonyos tevékenységek ügye*), mert a felperes állítása szerint az alperes hadseregének katonái jogellenesen bevonultak államterületére, amit a későbbiekben – noha a benyomás tévedésen, konkrétan egy téves Google Térképen alapult – nem kívántak elhagyni, katonai táborokat létesítettek, fenntartva ezzel a jogellenességen alapuló, a nemzetközi jog durva megsértését előidéző állapotot. A határmenti San Juan-folyónál a megszálló nicaraguai csapatok bizonyos építési munkálatokba kezdtek, amelyek – costa ricai érvelés szerint – hatalmas környezeti károkat okoztak a kérdéses határmenti területen, így Costa Rica területén.⁶⁷ Nicaragua részben a tévedésre, részben pedig a saját (vitatott) területi szuverenitására, illetve arra alapozta érvelését, hogy a csatornatisztításra, valamint egyéb hasznos és szükséges munkákra kivezényelt katonák egyébként sem lépték át az államhatárt, miközben Nicaragua még környezeti hatásvizsgálatot is elvégzett a kérdéses szakaszon.

A Nemzetközi Bíróság az ügyben 2011 márciusában hozott végzésében⁶⁸ ideiglenes intézkedésként elrendelte 1) a nicaraguai csapatok visszavonását a costa ricai államterületről, illetve mindkét fél civil, katonai és biztonsági személyzetét a vitatott státusú és hovatarozású területekről; 2) az előbbi ponttól eltekintve costa ricai civil személyzet kiküldését a vitatott státusú területre, de csak a visszafordíthatatlan környezeti károsodás elkerülése céljából (erről a tevékenységről a ramsari egyezmény titkárságát és Nicaraguát előzetesen értesítenie kell); 3) mindkét fél számára, hogy a vitát bonyolultabbá tevő és kiterjesztő, elmélyítő magatartástól tartózkodjanak; illetve 4) mindkét fél számára, hogy a fentiekben taglalt előzetes és ideiglenes intézkedésekről tájékoztassák a Bíróságot.⁶⁹

⁶⁵ *Certain Activities carried out by Nicaragua in the Border Area* (Costa Rica v. Nicaragua) és *Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River* (Nicaragua v. Costa Rica).

⁶⁶ Az ügy alapját is képező jogviták, véleménykülönbségek egyébiránt a 19. században gyökereznek, ezek részletes áttekintését magyarul lásd RAISZ (13. lj.) 281–283. Raisz megjegyzi, hogy a felek eleinte az Amerikai Államok Szervezetének égisze alatt, illetve az ENSZ Biztonsági Tanácsa előtt képzelték el a vita rendezését. Lásd RAISZ (13. lj.) 284.

⁶⁷ A terület a nemzetközi jelentőségű vadvizekről szóló *ramsari egyezmény* szerint védettnek tekinthető, noha ott esőerdők és védett vizes élőhelyek irtása folyt. Lásd 1971-es ramsari egyezmény. Kihirdette: 1993. évi XLII. tv. a nemzetközi jelentőségű vadvizekről, különösen mint a vízimadarak tartózkodási helyéről szóló, Ramsarban, 1971. február 2-án elfogadott Egyezmény és annak 1982. december 3-án és 1987. május 28. – június 3. között elfogadott módosításai egységes szerkezetben történő kihirdetéséről.

⁶⁸ *Certain Activities carried out by Nicaragua in the Border Area* (Costa Rica v. Nicaragua), Order of 8 March 2011, I.C.J. Reports 2011, 8–9. para. 9.

⁶⁹ Vö. *Certain Activities carried out by Nicaragua in the Border Area* (Costa Rica v. Nicaragua), Order of 8 March 2011, I.C.J. Reports 2011, 27–28. para. 86.

2011. december 22-én Nicaragua – egyfajta válaszként – kezdeményezett eljárást Costa Rica ellen (*San Juan-folyó mellett épülő út ügye*) arra hivatkozva, hogy az alperes megsértette Nicaragua területi szuverenitását, és jelentős környezeti károkat okozott a területén (mivel a határterület mellett, a folyó mentén útépitésbe kezdett, aminek igen súlyos környezeti konzekvenciáira mutat rá Nicaragua, részletezve az ökoszisztéma addig tapasztalt módosulásait). A felperes kérelmében kéri a Nemzetközi Bíróságot, hogy mondja ki: 1) a Costa Rica részéről történt cselekmények jogsértő jellegét, 2) ítéljen meg kártérítést a felperesnek, illetve 3) nevesítse annak kötelezettségét, hogy a jövőben előzetes és megfelelő környezeti hatásvizsgálatot kell lefolytatni minden olyan munkálat előtt, amely egy közös határfolyón történik, valamint 4) kötelezze Costa Ricát a további útépitési munkálatok befejezésére (amelyek Nicaragua jogait sértik vagy sérthetik), továbbá a felperes indítványozza, hogy 5) Costa Rica a megfelelő környezeti hatásvizsgálatról, ennek részleteiről szolgáltatson anyagot és bizonyítékot Nicaragua számára (ez a felperes állítása szerint nem történt meg).⁷⁰

Már az eljárások kezdeti fázisaiban is nyilvánvaló volt, hogy a két ügy nem tárgyalható teljesen függetlenül egymástól (ahogyan erre a második ügyben Nicaragua kérelme is következtetni enged), márcsak azért sem, mert egy konkrét jogvita az eredője mindkét ügynek, így bármely ügyben hozott döntés jelentős befolyással lesz a másik ügyre is. Ezért a Bíróság 2013. április 17-én hozott végzésében⁷¹ egyesítette a két ügyet, és 2013 decemberében végzésben határozott egyes kérdésekről.⁷²

Bizakodásra adhat okot az a tény, hogy az utóbbi évek jogfejlődése rámutatott, a Bős-Nagymaros, illetve az Uruguay-folyóra tervezett malmok ügye, az Ecuador és Kolumbia közötti légi permetezés ügye (ha eljárási okok miatt nem is született ítélet az ügyben), valamint az ún. antarktisi bálnavadászat ügye hosszabb távon a nemzetközi környezetvédelmi jogalkotás kiteljesedésével a nemzetközi környezetvédelmi jog fokozatos fejlődését és fejlesztését vonhatja maga után. Ebben lehet nagy szerepe a Costa Rica és Nicaragua között zajló két jogvitának is, különösen azon tény ismeretében, hogy a Nemzetközi Bíróság végzésével elrendelt ideiglenes intézkedés az első volt a hágai testület történetében, amikor kifejezetten környezeti károk elkerülése és a környezeti helyzet romlásának megelőzése érdekében rendelt el ilyen intézkedéseket – függetlenül attól, hogy ezen intézkedések felek általi végrehajtása a későbbiekben korántsem volt problémamentesnek nevezhető.

2015 nyarán az eljárás szóbeli szakasza zajlik, amelynek során Costa Rica kérte a Bíróságtól, hogy 1) utasítsa el Nicaragua kérelmeit; 2) deklarálja, hogy Costa Rica szuverenitása alá tartozik az ügyben vitatott terület, és Nicaragua megsértet-

⁷⁰ *Application Instituting Proceedings filed in the Registry of the Court on 22 December 2011, Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River* (Nicaragua v. Costa Rica).

⁷¹ *Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River* (Nicaragua v. Costa Rica), *Joinder of Proceedings*, Order of 17 April 2013, I.C.J. Reports 2013, 184.

⁷² *Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River* (Nicaragua v. Costa Rica); *Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area* (Costa Rica v. Nicaragua), *Provisional Measures*, Order of 13 December 2013, I.C.J. Reports 2013, 398.

te Costa Rica területi szuverenitását és környezeti integritását az 1971-es ramsari egyezményből fakadó kötelezettségek figyelmen kívül hagyásával; nem tájékoztatta Costa Ricát a San Juan-folyót érintő munkálatokról; nem tett eleget a környezeti hatásvizsgálat követelményének; 3) kötelezze arra Nicaraguát, hogy nem folytathat olyan folyami munkálatokat (például kotrás), amelyek olyan méreteket öltenek, hogy Costa Rica területén, annak környezetében károkat okoznak, valamint tiltsa el olyan folyókotrási munkálatoktól, amelyek a San Juan-folyó alsó szakaszát érintik károsan, valamint folytasson le környezeti hatásvizsgálatot, és fizessen kártérítést Costa Ricának az okozott károkért; és 4) szolgáltatson megfelelő biztosítékot és garanciát arra nézve, hogy nem ismétlődik meg Nicaragua jogellenes magatartása, valamint fizesse meg Costa Rica eljárási költségeit.

Nicaragua ellenkérelmében kérte a Bíróságtól 1) Costa Rica kereseti kérelmének és előterjesztéseinek elutasítását; valamint 2) annak deklarációját, hogy a kérdéses terület vonatkozásában Nicaragua teljes szuverenitást élvez, amelyet Costa Ricának tiszteletben kell tartani; Nicaragua jogosult a San Juan-folyón való hajózást elősegítő munkálatok elvégzésére.

A szóbeli szakasz végén (2015. április vége) Nicaragua a következő előterjesztéssel fordult a Bírósághoz: 1) ismerje el a testület, hogy Costa Rica megsértette Nicaragua területi szuverenitását, és károkat okozott nicaraguai államterületen, valamint hangsúlyozza a bírói testület a munkálatok kapcsán releváns nemzetközi szerződéseket (például az 1971-es ramsari egyezmény, az 1992-es biodiverzitás egyezmény⁷³); 2) kötelezze Costa Ricát minden olyan nemzetközi jogot sértő tevékenységének megszüntetésére, amellyel megsértette Nicaragua jogait; és állítsa helyre a *status quo antet*, azaz Nicaragua teljes szuverenitását az adott folyószakaszon, és kötelezze Costa Ricát a felmerülő károk megfizetésére; 3) kötelezze Costa Ricát arra, hogy a jövőben az adott területen ne folytasson fejlesztési tevékenységet megfelelő környezeti hatásvizsgálat nélkül, amelyet megfelelő időben Nicaragua tudomására kell hozni; és tartózkodjon attól, hogy az 1856-os számú úton megfelelő garanciák nélkül veszélyes anyagokat szállítson; és 4) deklarálja, hogy Nicaragua jogosult a San Juan-folyón való hajózást elősegítő munkálatok elvégzésére, ideértve a folyó egyes szakaszain folyókotrási munkálatok lefolytatását annak érdekében, hogy a hajózást akadályozó tényezőket eltávolítsa.

Míg a szóbeli szakasz lezárását követően Costa Rica kérte a Bíróságtól (2015. május eleje), hogy az összes, Nicaragua által előterjesztett kérelmet utasítsa el.

A felek kérelmeiből egyértelműnek tűnik, hogy a Bíróság akár mérőföldkőnek is tekinthető környezeti tárgyú ítélet meghozatala előtt áll, amelynek keretében a határmenti természeti erőforrások (folyóvizek) kapcsán fontos megállapítások megtételére nyílik lehetőség. Megkerülhetetlennek tűnik továbbá például a ramsari egyezmény követelményeinek folyókotrási és egyéb folyómedret érintő munkálatokkal való összehangjáról és a környezeti hatásvizsgálatról való döntés, és az ügyben meghozandó ítélet kapcsán a Bíróság először fog találkozni voltaképpen

⁷³ 1992-es biodiverzitás egyezmény. Kihirdette: 1995. évi LXXXI. tv. a *Biológiai Sokféleség Egyezmény kihirdetéséről*.

azonos súlyú környezeti tárgyú hivatkozásokra, amikor is a felek érvelésében közel azonos súllyal esnek latba környezeti kérdések és érdekek. Ez utóbbi kapcsán nagyban eltérhet az ítélet a Bős-Nagymaros, a papírmalmok és a bálnavadászat ügyeiben hozott ítéletektől, ahol nem voltak ilyen mértékben azonosak és analógok a felek környezeti érdekei, mivel adott esetben egyes felek előterjesztéseiben előtérbe kerültek szerződési jogi (például Szlovákia a bősi vízlépcső ügyében), kutatásra fókuszáló (Japán a bálnavadászat ügyében) és fejlesztésre vonatkozó, sok esetben pedig eljárási természetű (Uruguay a papírmalmok ügyében) érvek. Ez az aszimmetrikus helyzet – látszólag, a periratok ismeretében – a Costa Rica és Nicaragua közötti egyesített ügyben már nem áll fenn, így a két fél közötti környezeti igények és hivatkozások kapcsán a Nemzetközi Bíróság akár a környezeti tárgyú ítélezés legfontosabb mérföldkövét „fektetheti le” szimbolikusan a Békepalotában.

4. KONKLÚZIÓ

A Nemzetközi Bíróság mára eljutott oda, hogy számos környezeti tárgyú ügyben hozott már ítéletet, mi több, a Costa Rica és a Nicaragua közötti egyesített jogvitában további lehetősége mutatkozik egy ambiciózusabb környezeti ítélezési szerepvállalásra, amelyet – többek között – *Cançado Trindade* és *Greenwood* bírók a bálnavadászat ügyhöz fűzött párhuzamos indoklásaikban is hiányoltak már.

A Környezetvédelmi Ügyek Kamarája ugyan 2006-tól nem működik a Bíróságon (ráadásul mandátumát eléje került ügy nélkül fejezte be), továbbá időközben megkezdte működését a tengeri környezet védelmével kapcsolatos ügyekben is eljáró Tengerjogi Törvényszék, valamint az Állandó Választottbíróság égisze alatt elfogadták a természeti erőforrásokkal és környezettel kapcsolatos viták rendezésének kiegészítő szabályait,⁷⁴ azonban a Nemzetközi Bíróság ebbéli mértékadó szerepe továbbra sem kérdőjeleződött meg. Ha környezeti jurisdikcióról beszélünk a nemzetközi jogban, továbbra is a Nemzetközi Bíróság esetjogát kell elsősorban tanulmányoznunk, a Tengerjogi Törvényszék és a választottbíróságok szerepe nem halványította el az ENSZ legfőbb bírói szervének fontosságát a környezeti károkkal kapcsolatos jogviták rendezésében. Egyértelműen megfigyelhető ugyanakkor egy nyilvánvaló trend is, miszerint a környezeti bíráskodás egyfajta „szerves fejlődésen” ment keresztül, amikor a Bíróság – figyelemmel persze az ügyek tárgyára és egymástól merőben eltérő természetére – egyre magabiztosabban foglalt állást a szintén fejlődésben lévő környezetjogi elvek, kötelezettségek vonatkozásában.⁷⁵

⁷⁴ Lásd Permanent Court of Arbitration, *Optional Rules for Arbitration of Disputes Relating to the Environment and/or Natural Resources* és *Optional Rules for Conciliation of Disputes Relating to the Environment and/or Natural Resources*, www.pca-cpa.org/showfile.asp?fil_id=589.

⁷⁵ Philippe Sands öt olyan tényezőt nevesít, amelyek a koherens környezetjogi ítélezés számára akadályt jelentenek, amelyek a következők: a) számos bizonytalan tartalmú szabály és elv jellemzi a területet; b) ezekben a jogvitákban sokszor egymásnak ellentmondó – gyakran természetudományos viták tárgyát is képező – ismeretek és nézetek alapjaiban befolyásolják a jogvita kimenetelét; c) ezekben az ügyekben általában a környezetjogi érvelés mellett megjelenik más jogi érvelés is, amely adott esetben kikristályosodottabb és konkrétabb kötelezettségeket rögzít; d) a fejlődő és

Stephens szerint ugyanakkor a környezeti ügyekben sem minősíthető általánosan a nemzetközi bíraskodás egyfajta intézményes csodaszernek (*panacea*), hiszen az egyedi környezeti rezsimek miatt a jogesetek, állami érdekek és így a megoldások is különbözőek.⁷⁶ Ehhez kapcsolódóan érdemes röviden vizsgálni a Nemzetközi Bíróság Statútuma részes államainak a Statútum 36. cikke szerinti egyoldalú alávetési nyilatkozatait. E szakasz szerint a „*részes Államok bármikor kijelenthetik, hogy ipso facto (önmagában) és külön megegyezés nélkül, minden olyan Állammal szemben, amely ugyanazt a kötelezettséget vállalja, kötelezőnek ismeri el a Bíróság joghatóságát*” bizonyos esetekre nézve. Az államok alávetési nyilatkozataiban ugyanakkor figyelemre méltóak a kivételek, ugyanis ezekre az esetkörökre nézve az adott állam vonatkozásában a Bíróságnak nincs joghatósága. Környezeti tárgyú kivételeket öt állam (Barbados, Lengyelország, Málta, Románia és Szlovákia) esetében találhatunk. Így a viszonyosság fennállása alapján sem ismeri el a Bíróság joghatóságát Barbados a tenger élő erőforrásaival és a tengeri környezet védelmével kapcsolatos jogvitákban;⁷⁷ Lengyelország általában a környezet védelmével kapcsolatos ügyekben;⁷⁸ Málta a tengeri környezet védelmével kapcsolatos vitákban;⁷⁹ míg Románia⁸⁰ és Szlovákia⁸¹ – Lengyelországhoz hasonlóan – általában a környezetvédelemmel kapcsolatos valamennyi jogvitában.

Hosszú utat tett meg maga a Bíróság is, amíg „*a környezet nem absztrakció, hanem életteret, életminőséget és az ember tényleges egészségét jelenti*” tételmondattól, párhuzamos indoklásokban és különvéleményekben fellelhető bátrabb bírósági szerepvállalást felvázoló nézőpontokon és *obiter dicta*-ban megjelenő környezetjogi érvelésen keresztül eljutott oda, hogy immáron a környezeti hatásvizsgálat elvét az általános nemzetközi jog szabályai közé sorolja, és egy függőben lévő ügy kapcsán lehetősége van még ennél is markánsabb környezetjogi tételeket rögzíteni. Kovács Péter szavaival ugyanakkor egyet kell értenünk, aki a történelmi korszak nemzetközi bírói fórumok döntéseit befolyásoló szerepéről írt elmélkedésében rámutat arra, hogy más területekhez (például tengerjog, az ENSZ egyes szervezeti és intézményi kérdései) képest a környezet védelme kapcsán a Nemzetközi Bíróság „már kevésbé volt teátrális”, és igencsak tartózkodó megállapításokat tett.⁸²

A környezeti ügyekben fellelhető általános kötelezettség továbbra is – a Trail Smelter-ügyben hozott választottbírói ítélet óta – a római jogi eredetű *sic utere*

fejlett államok között is jelentős eltérések vannak egyes környezeti tárgyú rendelkezések végrehajtása kapcsán; illetve e) az államok számos környezeti jogvitában alternatív vitarendezési módokban érdekeltek. Vö. Philippe SANDS: „Litigating Environmental Disputes: Courts, Tribunals and the Progressive Development of International Environmental Law” in Tafsir Malick NDIAYE – Rüdiger WOLFRUM (szerk.): *Law of the Sea, Environmental Law and Settlement of Disputes. Liberum Amicorum Judge Thomas A. Mensah* (Leiden – Boston: Martinus Nijhoff 2007) 313–316.

⁷⁶ Tim STEPHENS: *International Courts and Environmental Protection* (Cambridge: Cambridge University Press 2009) 365.

⁷⁷ Lásd www.icj-cij.org/jurisdiction/index.php?p1=5&p2=1&p3=3&code=BB.

⁷⁸ Lásd www.icj-cij.org/jurisdiction/index.php?p1=5&p2=1&p3=3&code=PL.

⁷⁹ Lásd www.icj-cij.org/jurisdiction/index.php?p1=5&p2=1&p3=3&code=MT.

⁸⁰ Lásd www.icj-cij.org/jurisdiction/index.php?p1=5&p2=1&p3=3&code=RO.

⁸¹ Lásd www.icj-cij.org/jurisdiction/index.php?p1=5&p2=1&p3=3&code=SK.

⁸² Vö. Kovács (25. lj.) 169–170.

tuo et alienum non laedas elve, amely nemzetközi jogi köntösben azt jelenti, hogy az államok általános kötelezettsége annak biztosítása és ellenőrzése, hogy a joghatóságuk alá tartozó tevékenységek más államok területeinek és az állami ellenőrzés alá nem tartozó területek környezetében ne okozzanak kárt. Ez ma már a nemzetközi jog corpusának része – ahogyan a Bíróság is állást foglalt a nukleáris fegyverek alkalmazásának jogszerűsége tárgyában hozott tanácsadó véleményében. Viñuales szerint ahhoz képest, hogy az 1970-es évektől milyen nagyszámú és fontosságú környezeti tárgyú szerződést fogadtak el, a Bíróság előtti ügyekben ezek megjelenítése legfeljebb csak „visszafogott” volt. Ugyanakkor azt is leszögezi, hogy a nemzetközi jognak csak nagyon kevés területe ért el olyan gyors fejlődést, mint a nemzetközi környezetvédelmi jog,⁸³ ez pedig hosszabb távon jelentheti a környezeti tárgyú jogviták számának valószínűsíthető növekedését is.

⁸³ Lásd VIÑUALES (8. l.) 258. Erről lásd még Hisashi OWADA: „International Environmental Law and the International Court of Justice” *Iustum, Aequum, Salutare* 2006/3–4. 5–32.